

привласнювали частину міських податків, втручалися у справи міщан, приховували від них даровані верховними правителями пільги, порушували права міської громади, у тому числі й у сфері норм магдебурзького права тощо.

Джерела та література

1. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. V. Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV–XVII ст. / М. С. Грушевський. – Львів : [б. в.], 1905. – 687 с.
2. Антонович В. Б. Предисловіе / В. Б. Антонович // Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Ч. 5. Т. 1. Акты о городах (1432–1798). – Киев : Унив. тип., 1869. – С. 1–94.
3. Отамановський В. Д. Вінниця в XIV–XVII століттях : іст. дослідження / В. Д. Отамановський. – Вінниця : Континент-ПРИМ, 1993. – 464 с.
4. Русская историческая библиотека, издаваемая Императорскою Археологическою комиссией. Т. XXVII. Литовская Метрика. Отд. 1. Ч. 1. Книга записей. Т. 1 / ред. И. И. Лаппо. – СПб. : [б. и.], 1910. – 1074 с.
5. Lietuvos Metrika (1494–1506). Kn. Nr. 6 : Užrašymų knyga 6 / parengė Algirdas Balulis. – Vilnius : Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2007. – 477 p.
6. Довнар-Запольский М. В. Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах / М. В. Довнар-Запольский. – Киев : Тип. Император. ун-та Св. Владимира, 1901. – Т. I. – 807 с.
7. Lietuvos Metrika. Kn. Nr. 4 (1479–1491). Užrašymų knyga 4 / parengė L. Anužytė. – Vilnius, 2004. – 288 p.
8. Lietuvos Metrika (1499–1514). Kn. Nr. 8. Užrašymų knyga 8 / parengė A. Balulis. R. Firkovičius, D. Antonavičius. – Vilnius : Mokslo enciklopedijos leidykla, 1995. – 708 p.
9. Русско-еврейский архив. Документы и материалы для истории евреев в России. Т. I. Документы и регесты к истории литовских евреев (1388–1550) / С. А. Бершадский. – СПб. : [б. и.], 1882. – 337 с.
10. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные археологическою комиссией. Т. II. 1599–1637. – СПб. : Тип. Эдуарда Праца 1865. – 303 с.
11. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Ч. V. Т. 1. Акты о городах (1432–1798). – Киев : Унив. тип., 1869. – 636 с.
12. Литовська Метрика. Кн. 561. Ревізії українських замків 1545 року / підгот. В. М. Кравченко. – К. : [б. в.], 2005. – 598 с.
13. Baliński M. Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana / M. Baliński, T. Lipiński. – Warszawa : Nakład i druk S. Orgelbranda, 1845. – Т. II. – Cz. 2. – 1431 s.

УДК 94(477.48) «1917–1918»

Олександр Дем'янюк

Волинська губернія в добу Української Центральної Ради: історіографія питання

Проаналізовано праці, що містять інформацію, яка дає змогу визначити місце Волинської губернії та роль волинян (як конкретних осіб, так і громад, жителів окремих населених пунктів) у становленні й перебігу українських національно-визвольних змагань в добу Української Центральної Ради. Задля цього досліджено науковий доробок еміграційних дослідників, праці радянської доби, дискурси вітчизняних науковців.

Ключові слова: Українська революція, Українська Центральна Рада, Волинська губернія, Волинь, історіографія.

Дем'янюк Олександр. Волинская губерния в период Украинской Центральной Рады: историография вопроса. Анализируются научные труды общего и тематического характера с информацией, которая способствует определению места Волынской губернии и роли жителей региона (конкретных личностей и сообществ граждан, жителей отдельных населенных пунктов) в развитии украинской национально-освободительной борьбы в период Украинской Центральной Рады. Изучены наработки предшественников – эмиграционных исследователей, советских и современных украинских научных работников.

Ключевые слова: Украинская революция, Украинская Центральная Рада, Волынская губерния, Волинь, историография.

Demianiuk Oleksandr. Volyn's Region in the Era of the Ukrainian Central Council: Historiography of the Issue. Author analyses researches of summarizing and thematic character, which contain information that allows to define the place of Volyn's region and the role of Volynians (both certain persons and communities – habitants of some

districts) in rising and development of the Ukrainian national liberation movement in time of the Ukrainian Central Council. For the sake of this scientific works of emigrant researchers, investigations of soviet times, discourse of national scientists were read and analyzed by the author.

Key words: Ukrainian revolution, Ukrainian Central Council, Volyn' region, Volyn', historiography.

Постановка наукової проблеми та її значення. Ліквідація російської монархії наприкінці лютого 1917 р. сприяла суспільно-політичним змінам в Україні, зокрема у Волинському краї. Доба Української Центральної Ради (УЦР) стала першою спробою українського політикуму створити власну національну державу.

Упродовж наступних майже ста років проблема становлення, розвитку та кризи республіканського ладу в 1917–1918 рр. ставала об'єктом жвавих наукових дискусій, різних, подекуди полярних, оцінок цієї доби кількома поколіннями дослідників.

Дослідження перебігу революційних подій в окремо взятих регіонах були нерівномірними, залишалися поза увагою вчених окремі сфери суспільно-політичного життя адміністративно-територіальних одиниць Української держави. Схожа ситуація склалася щодо неупередженого дослідження розвитку Волинської губернії в період УЦР. Науковці, вивчаючи різні сторони та проблеми Української революції лише фрагментарно, у міру наукового інтересу й необхідності, торкалися подій та процесів, що протікали на території Волині впродовж 1917–1918 рр. Звісно, що такий стан наукової розробки означеної проблеми не може задовольнити пізнавальних інтересів дослідників регіональної, у нашому випадку волинської історії.

Аналіз досліджень цієї проблеми. За роки незалежності України з'явилося кілька праць історіографічного характеру, автори яких долучилися до об'єктивного висвітлення дискусійних й маловивчених сторінок Української революції, зокрема доби УЦР. Найпомітнішими з-поміж них стали розвідки В. Солдатенка, В. Капелюшного, О. Сухого, К. Кондратюка. Автори розглядають процес державотворення періоду УЦР в цілому, без детального аналізу особливостей розвитку Волинської губернії.

З огляду на стан розробки означеної проблеми здійснимо спробу проаналізувати наявні у нашому розпорядженні праці, в яких Волинська губернія розглядається крізь призму національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., з'ясовується місце й роль краю та його мешканців в добу УЦР.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Аналіз науково-дослідницького доробку, який торкається подій на території Волинської губернії в 1917–1918 рр., дає підстави виокремити три «традиційні» основні територіально-хронологічні групи історіографічних джерел: дослідження, здійснені в еміграції, дослідження радянської доби, дослідження кінця ХХ – початку ХХІ ст., які виконали сучасні вітчизняні історики.

Звісно, кожна з цих груп має свої особливості в оцінках подій означеного вище періоду та формуванні загальних висновків про загальнодержавні процеси першої чверті ХХ ст. Аналіз наявних дослідницьких праць дає підставу стверджувати, що різновекторні історичні, суспільно-політичні та ідейно-теоретичні чинники, різні підходи до створення оцінних суджень, зумовлені ідеологічними штампами й долею української державності, визначили фрагментарність і вибірковість подачі фактів у висвітленні розвитку Волинської губернії в зазначений вище історичний період.

Характеризуючи першу групу дослідників, зазначимо, що більшість праць, які написані в еміграції, відображають українські національні державницькі тенденції та подають той період як добу формування у свідомості більшості українського населення національних державницьких ідеалів. Щоправда, ця група дослідників у своїх працях відображає зазвичай позицію еміграційних державницьких центрів чи українських політичних сил, які після поразки Української революції продовжили свою діяльність в екзилі. Тому окремі розвідки діаспорних дослідників мають нашарування суб'єктивізму, однобоко трактують історичні події. Позитивно, що таких робіт лише незначна кількість у загальному масиві наукового доробку закордонних авторів.

Друга (радянської доби) дослідницька група свої праці створювала під впливом ідеологічних засад СРСР та УРСР, які подавали період Першої світової війни – імперіалістичної на початковому етапі й громадянської на прикінцевому – не виділяючи в окрему проблему українського національного питання. Воєнні дії на території західних губерній Російської імперії розглядалися здебільшого із соціально-економічних та класових позицій.

Більшість досліджень українських радянських істориків відбувались під впливом російської радянської історичної науки, повторюючи й підтверджуючи, нерідко із підтасуванням фактів, уставлені оцінки. Поняття «Українська революція» в працях дослідників того періоду як такого немає. Спро-

щена концепція відображає боротьбу селянсько-робітничих верств проти національної буржуазії, яка узурпувала владу у своїх руках. Виступаючи з позицій радянського державотворення, дослідники, які торкалися подій на території Волині, подавали їх як протистояння радянських військових частин, озброєних підрозділів і місцевого населення проти антинародної політики керівників боротьби за українську державність та їхніх союзників.

Після проголошення незалежності України й формування національної концепції вітчизняної історії почали з'являтися дослідження, для яких характерною рисою стає об'єктивність суджень. Аналіз праць, нерідко діаметрально протилежних за оцінками, доступ до частини раніше засекречених архівних матеріалів, розширення методів дослідження дали змогу поглибити рівень і розширити сферу пошуку проблем, пов'язаних з оцінками доби українських національно-визвольних змагань 20-х років ХХ ст.

Отож праці з окремих проблем періоду національно-визвольних змагань з'явилися вже під час того періоду та в перші міжвоєнні роки. Вони стосувалися перебігу загальнодержавних політичних процесів, уміщували характеристики військово-політичних подій, що відбувалися на території українських губерній колишньої Російської імперії, у тому числі й на Волині.

Чи не першою спробою проаналізувати недавні події стала праця М. Грушевського «Ілюстрована історія України», в останній частині якої автор намагається висловити свою оцінку діяльності Української Центральної Ради. На сторінках книги М. Грушевський стверджує, що після підписання Брестських домовленостей німецькі війська увійшли на територію Волині та північної Київщини, не пояснюючи своїх планів і не узгоджуючи напрямків руху свого війська з українською владою [1, с. 564].

Ще один очевидець й учасник будівництва української державності доби УЦР та Директорії В. Винниченко спробував у праці «Відродження нації» [2] подати своє бачення суспільно-політичних процесів, які відбувалися на території українських губерній протягом 1917–1921 рр. Волинські землі лише схематично згадуються в названій роботі як територія, пов'язана з перебуванням там українських політиків.

Колішній голова Ради народних міністрів УНР І. Мазепа у праці «Україна в огні й бурі революції. 1917–1921» [3], яка побачила світ у 1950–1952 рр., відтворив військово-політичні події періоду українських національно-визвольних змагань. Автор торкається майже всіх найдискусійніших питань тієї доби. Щодо Волинського регіону, то в І. Мазепа знаходимо інформацію про державотворчу діяльність керівництва УНР під час перебування його на Волині в 1918 р.

Міністр внутрішніх справ УНР П. Христюк написав «Замітки і матеріали до історії Української революції 1917–1920 рр.», які, вважаємо, є однією з найбільш удалих розвідок революційної доби. Автор у контексті подій зими–весни 1918 р. подає характеристику військово-політичній ситуації, у якій опинилася УЦР, її переїзд за маршрутом Житомир – Коростень – Сарни, переговори з представниками Німеччини щодо допомоги в антибільшовицькій боротьбі [4, с. 137–143].

У повоєнний період за кордоном з'явилася праця П. Мірчука «Українська державність. 1917–1920», в якій використано доробок попередніх дослідників щодо оцінки доби національно-визвольних змагань. Цікавим для вивчення проблеми нашого дослідження видається аналіз переговорного процесу між Українською та Польською державами. Йшлося про залишення в складі УНР етнічних українських земель, серед яких були Волинь, Галичина й Холмщина, встановлення кордону між державами за етнічною ознакою населення й визнання відновленою Польщею незалежності УНР [5, с. 373].

Більше військовим подіям і менше політичним аспектам періоду 1917–1921 рр. присвячена праця О. Удовиченка «Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921» [6]. У ній автор подає важливу для наших студій інформацію, яка стосується комплектування й дислокації українських армій на території Волинської губернії. Із позицій військовика охарактеризовано військові операції, визначено їх значення для боротьби за українську державність.

Попри різний ступінь висвітлення військово-політичних процесів, які відбувалися на території Волинської губернії в зазначений період, проаналізовані праці містять важливий матеріал. Більшість їх авторів були безпосередніми учасниками описаних подій.

Протилежне до попереднього бачення військово-політичних процесів 10–20-х років ХХ ст. знаходимо в працях, що репрезентують російську та українську історіографії радянської доби. Написані з позицій комуністичної ідеології, вони трактують державницькі домагання українських політиків як антинародні й буржуазно-націоналістичні [7–9].

Значну інформацію про події періоду 1917–1918 рр. на території Волинської губернії знаходимо в працях представників української радянської історичної школи. Так, у роботі І. Заболотного викладено факти, пов'язані з селянськими та селянсько-солдатськими виступами на Волині в 1917 р. [10, с. 223].

Схожі оцінки подає у своїй праці Р. Оксенюк, який вміщує інформацію не лише про селянські виступи, а й про знищення поміщицького майна, руйнування й підпал панських садиб [9, с. 72]. Нерідко до селянських виступів залучалися озброєні солдати російської армії. Відомості про створення на території Волинської губернії українських військових частин у 1917 р. в Рівному, Житомирі, Острозі наводить І. Кічий [8, с. 95]. Автор також звертає увагу на посилення більшовицької агітації в солдатському середовищі серед особового складу Південно-Західного фронту.

Значний фактологічний матеріал щодо військово-політичної ситуації на території Волині в завершальний період Першої світової війни зібрав Л. Дещинський. Так, на підставі аналізу архівних джерел науковець стверджує, що на початок українізації особовий склад фронту на третину складався з українців, наводить дані про створення перших українських військових частин у складі 11-ї армії, аналізує ухвали військових з'їздів солдатів-українців Південно-Західного фронту, досліджує окремі аспекти, пов'язані з утворенням місцевих органів самоуправління на волинських землях (Житомирський комітет по охороні громадської безпеки) [7].

Згадки про окремі військово-політичні проблеми на Волині в 1917 р. епізодично з'являлися на сторінках праць П. Голуба [11], А. Ткачука [12] та В. Голованя [13]. Вони здебільшого стосувалися діяльності більшовицьких агітаторів на території західних повітів Волинської губернії, спроб рад соціалістичного штибу перебрати на себе владу на місцях, боротьби різних політичних партій за вплив на світогляд волинян. У роботі Є. Бош «Год борьбы. Борьба за власть на Украине с апреля 1917 г. до немецкой оккупации» [14] наявна інформація про діяльність більшовицької партії на території Волині в 1917–1918 рр., заходи для поширення антиукраїнських настроїв у Волинській губернії.

Факти й дані з проблем військово-політичного розвитку волинських земель і під час Першої світової війни, і в період українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. містяться у фундаментальних виданнях радянської доби, серед яких вирізняється серія «Історія міст і сіл Української РСР», зокрема томи, присвячені Волинській, Рівненській, Житомирській, Тернопільській та Хмельницькій областям, території яких у різних пропорціях входили до складу тодішньої Волинської губернії [15]. Автори колективної монографії «Історія Волині» [16] з позицій радянської історичної науки розглядають події першої чверті ХХ ст. Звісно, ці праці потребують критичного опрацювання та перегляду згідно з новітніми концепціями вітчизняної історії.

Лише з проголошенням незалежності України у вітчизняній історіографії розпочався новий, якісніший етап у вивченні маловідомих чи перевернутих сторінок української історії першої чверті ХХ ст. Ідеологічна заангажованість поступилася неупередженому дослідженню історичних епох, що дало змогу об'єктивно підійти до вивчення доби національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. й, зокрема, періоду діяльності УЦР.

Ознайомлення з історіографічною літературою новітньої доби дає підставу стверджувати, що перші подібні праці з'явилися наприкінці 90-х років ХХ ст. Найґрунтовніші, на наш погляд, належать Л. Радченко [17], В. Солдатенку [18], В. Капелюшному [19]. Автори, проаналізувавши студії вітчизняних і закордонних дослідників, провели їх систематизацію, звернули увагу на стан розробки окремих складників доби українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., окреслили напрями, які потребують додаткового вивчення. Огляд їхніх наукових доробків засвідчив, що вивчення більшості регіональних аспектів ще потребує спеціальних студій. Так, В. Капелюшний відзначив, що перебіг державотворчих процесів в українських губерніях мав і спільні риси, і відмінні, які стали наслідком особливостей розвитку певного регіону.

ґрунтовна наукова праця «Сучасна національна історіографія новітньої історії України (1914–2009)» належить львівським науковцям К. Кондратюкові та О. Сухому [20]. Автори звернули увагу на сучасні оцінки подій і явищ доби УЦР, новітній понятійний апарат цього історичного періоду, нові підходи до вивчення проблем національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Як слушно зазначають дослідники, «за роки незалежності України вітчизняна історична наука зробила величезний крок вперед у вивченні історії національно-державного будівництва в роки революції» [20, с. 45].

До фундаментальних праць часів незалежної Української держави, у яких проблема УЦР аналізується всебічно, інтегрально, із використанням нових методів історичних досліджень, безперечно, належать монографії В. Солдатенка [21], О. Рубльова, О. Реєнта [22]. Автори цих робіт період УЦР розглядали як наслідок логічного розвитку подій, які були складовою частиною загальноєвропейських політичних процесів. Дослідники доходять висновку, що незрілість українського загальнодемократичного процесу та його строкатість стали головними перешкодами на шляху до будівництва української державності, що, зі свого боку, негативно вплинуло на зростання національної свідомості населення українських губерній і неспроможність центральної влади взяти над ними контроль.

Львівський учений В. Голубко проблемі організації та розбудові національних збройних сил у добу УНР присвятив монографію «Армія Української Народної Республіки. 1917–1918. Утворення та боротьба за державу» [23]. На сторінках праці піднято питання українізації військових частин російської армії, в тому числі й на Волині, створення українських підрозділів, організації військової інфраструктури, що дало змогу авторові підтвердити створення національної армії в добу УНР. Проблеми військового будівництва досліджував Я. Тинченко у розвідках, присвячених першій українсько-більшовицькій війні та українським збройним силам у березні 1917 – листопаді 1918 рр. [24].

Поле наукових інтересів В. Верстюка пов'язане із загальними проблемами періоду Української революції, зокрема доби УЦР [25; 26]. Дослідницька робота автора дає змогу поглибити розуміння визначальних тенденцій військово-політичних змін у державі та чіткіше, а головне – об'єктивніше, розставити акценти «волинського» періоду діяльності УЦР.

Широкі дослідницькі інтереси демонструє у своїх статтях волинський краєзнавець В. Пясецький. Він вивчав військово-політичну ситуацію в Луцьку воєнної доби, вибори в Луцьке самоврядування в 1917 р. та ін. [27].

Житомирський науковець М. Костриця досліджував період перебування Української Центральної Ради та уряду УНР в Житомирі й Коростені, їхню законодавчу діяльність [28]. Житомирянин І. Власюк вивчав земельне питання на Волині під час діяльності УЦР [29]. Ще один житомирський науковець А. Рацілевич досліджував український національний рух у період із березня по червень 1917 р. [30].

Львівський науковець Р. Зінкевич виклав своє бачення проблеми активізації українського військового руху напередодні більшовицького перевороту, політичної конфронтації та збройної боротьби у війську після приходу більшовиків до влади, процесу українізації армії й тилових гарнізонів Південно-Західного фронту в березні–листопаді 1917 р. на терені Волині [31].

Важливим доповненням до історіографії цього питання стали дисертації, захищені впродовж попередніх років: В. Голубка (військове будівництво в період УЦР), О. Гомотюк (роль Центральної Ради в державотворчому процесі), І. Гуцалюк (українська національні органи влади на Волині у 1917–1921 рр.), О. Дем'янюка (доля Волині у військово-політичних процесах доби Української революції), В. Капелюшного (історіографічне дослідження української національної державності 1917–1921 рр.), І. Козинець (державотворчі процеси в добу Гетьманату «Українська Держава»), В. Стецюка (діяльність земств Правобережної України в добу Української революції) [32].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, зібраний та опрацьований історіографічний доробок учених кількох поколінь згруповано в три категорії за територіально-хронологічним принципом: праці, підготовані в еміграції, дослідження радянської доби, наукові розвідки кінця ХХ – початку ХХІ ст. Більшість праць новітньої доби підготовані в руслі сучасної української історіографічної науки з використанням розсекречених архівних матеріалів, у них автори звертають увагу на окремі аспекти розвитку Волинської губернії в добу Української Центральної Ради.

Джерела та література

1. Грушевський М. Ілюстрована історія України / М. Грушевський. – Київ ; Відень : [б. в.], 1921. – 572 с.
2. Винниченко В. Відродження нації. Репринт. відтвор. вид. 1920 р. У 3 ч. / В. Винниченко. – К. : Вид-во політ. л-ри України, 1990.
3. Мазепа І. П. Україна в огні й бурі революції: І. Центральна Рада – Гетьманщина – Директорія. ІІ. Кам'янецька доба / І. П. Мазепа. – Дніпропетровськ : Січ, 2001. – 415 с.
4. Христюк П. Замітки і матеріали до історії Української революції 1917–1920 рр. В 4 т. Т. 1 / П. Христюк. – Відень : [б. в.], 1921. – 204 с.
5. Мірчук П. Українська державність. 1917–1920 / П. Мірчук. – Філадельфія : [б. в.], 1967. – 488 с.
6. Удовиченко О. І. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921 / О. І. Удовиченко. – К. : Україна, 1995. – 206 с.
7. Дещинський Л. Є. Великий Жовтень на Волині / Л. Є. Дещинський. – Львів : Вища шк., 1977. – 183 с.
8. Кичий І. В. Боротьба за владу Советов на Правобережній Україні / І. В. Кичий. – Львов : Вища шк., 1986. – 152 с.
9. Оксенюк Р. Н. Нариси історії Волині. Соціально-економічний, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861–1939) / Р. Н. Оксенюк. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1970. – 276 с.
10. Заболотний І. Нескорена Волинь. Нарис з історії революційного руху на Волині. 1917–1939 / І. П. Заболотний. – Львів : Каменяр, 1964. – 204 с.
11. Голуб П. А. Большевики и армия в трех революциях / П. А. Голуб. – М. : Политиздат, 1977. – 356 с.
12. Ткачук А. Г. Крах спроб Центральної Ради використати українізовані формування в 1917 р. / А. Г. Ткачук // Український історичний журнал. – 1967. – № 8. – С. 79–84.
13. Головань В. П. Боротьба більшовиків Ровенщини за владу Рад / В. П. Головань, Т. І. Михайлюта. – Львів : Каменяр, 1968. – 298 с.

14. Бош Е. Год борьбы. Борьба за власть на Украине с апреля 1917 г. до немецкой оккупации / Е. Бош. – М. ; Л. : Гос. изд., 1925. – 274 с.
15. Історія міст і сіл Української РСР : в 26 т. Волинська область / голова редкол. І. С. Клімаш. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1970. – 748 с.; Історія міст і сіл Української РСР. В 26 т. Житомирська область / голова редкол. О. С. Чорнобривцева. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1973. – 728 с.; Історія міст і сіл Української РСР. В 26 т. Ровенська область / голова редкол. П. Т. Тронько. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1973. – 656 с.; Історія міст і сіл Української РСР. В 26 т. Тернопільська область / голова редкол. С. П. Нечай. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1973. – 640 с.
16. Історія Волині. З найдавніших часів до наших днів : монографія / редкол. : О. Г. Михайлюк, Р. А. Арцишевський, Н. В. Бурчак та ін. – Львів : Вища шк., 1988. – 240 с.
17. Радченко Л. О. Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917–1920 років / Л. О. Радченко. – Х. : Око, 1996. – 120 с.
18. Солдатенко В. Ф. Українська революція: концепція та історіографія / В. Ф. Солдатенко. – К. : Вид. центр «Просвіта», 1997. – 416 с.
19. Капелюшний В. Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.) : монографія / В. Капелюшний. – К. : Олан, 2003. – 608 с.
20. Кондратюк К. К. Сучасна національна історіографія новітньої історії України (1914–2009 рр.) : навч. посіб. / К. К. Кондратюк, О. М. Сухий. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – 262 с.
21. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис : монографія / В. Ф. Солдатенко. – К. : Либідь, 1999. – 976 с.
22. Україна крізь віки. В 15 т. Т. 10. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. / О. С. Рубльов, О. П. Реєнт ; ред. В. А. Смолій. – К. : Альтернативи, 1999. – 319 с.
23. Голубко В. Армія Української Народної Республіки. 1917–1918. Утворення та боротьба за державу / В. Голубко. – Львів : Кальварія, 1997. – 288 с.
24. Тинченко Я. Перша українсько-більшовицька війна (грудень 1917 – березень 1918) [Електронний ресурс] / Я. Тинченко. – Режим доступу : <http://vijsko.milua.org/Tinchenko-1UBV.htm>; Тинченко Я. Українські збройні сили березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії) / Я. Тинченко. – К. : Темпора, 2009. – 480 с.
25. Верстюк В. Ф. Українська революція: доба Центральної Ради / В. Ф. Верстюк // Український історичний журнал. – 1995. – № 2. – С. 65–78; № 5. – С. 79–88; № 6. – С. 66–78.
26. Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада : навч. посіб. / В. Ф. Верстюк. – К. : Заповіт, 1997. – 344 с.
27. Пясецький В. Вибори в Луцьке самоврядування: рік 1917-й / В. Пясецький // Волинські губернські відомості. – 2006. – 11 трав.
28. Костриця М. Законодавча діяльність Михайла Грушевського на чолі Центральної Ради в Житомирі та Коростені (кінець січня – початок березня 1918 року) / М. Костриця // Українська історична наука на шляху творчого поступу : доп. та повідомл. III Міжнарод. наук. конгресу укр. істориків. В 3 т. Т. 2. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 121–126; Костриця М. Центральна Рада в Житомирі / М. Костриця // Місто. – 2004. – 15 січ.; Костриця М. Чи був Житомир столицею України? / М. Костриця // Вільне слово. – 2005. – 10–16 листоп.
29. Власюк І. Земельне питання на Волині (лютий 1917 – квітень 1918 рр.) / І. Власюк // Волинські історичні студії. – 2009. – Т. 3. – С. 65–73.
30. Рацілевич А. Організаційне оформлення українського національного руху на Волині (березень–червень 1917 р.) / А. Рацілевич // Волинські історичні студії. – 2010. – Т. 4. – С. 20–29.
31. Зінкевич Р. Д. Політична конфронтація та збройна боротьба в арміях Південно-Західного та Румунського фронтів після приходу більшовиків до влади (кінець 1917 – початок 1919 рр.) / Р. Д. Зінкевич // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2008. – № 634. Держава та армія. – С. 36–42; Зінкевич Р. Д. Процес українізації армії та тилових гарнізонів Південно-Західного та Румунського фронтів у березні–листопаді 1917 р. / Р. Д. Зінкевич // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2007. – № 584. Держава та армія. – С. 64–70.
32. Голубко В. Є. Військове будівництво в Україні періоду Центральної Ради : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Голубко В. Є. – Львів, 1998. – 32 с.; Гомотюк О. Є. Центральна Рада в українському державотворчому процесі (березень 1917 – квітень 1918 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Гомотюк О. Є. – К., 1997. – 24 с.; Гуцалюк І. О. Українські національні органи влади на Волині : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Гуцалюк І. О. – К., 2013. – 18 с.; Дем'янюк О. Й. Волинь у військово-політичних процесах Української революції 1917–1921 рр. : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Дем'янюк О. Й. – Львів, 2013. – 32 с.; Капелюшний В. П. Українська національна державність доби визвольних змагань (1917–1921 рр.) : історіографія : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Капелюшний В. П. – К., 2004. – 46 с.; Козинець І. Ю. Державотворчі процеси на Волині в добу Гетьманату П. Скоропадського : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Козинець І. Ю. – Луцьк, 2009. – 20 с.; Стецюк В. Б. Земства Правобережної України в період Української національно-демократичної революції 1917–1920 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Стецюк В. Б. – Чернівці, 2009. – 20 с.